

Володимирець у 30-40 роках



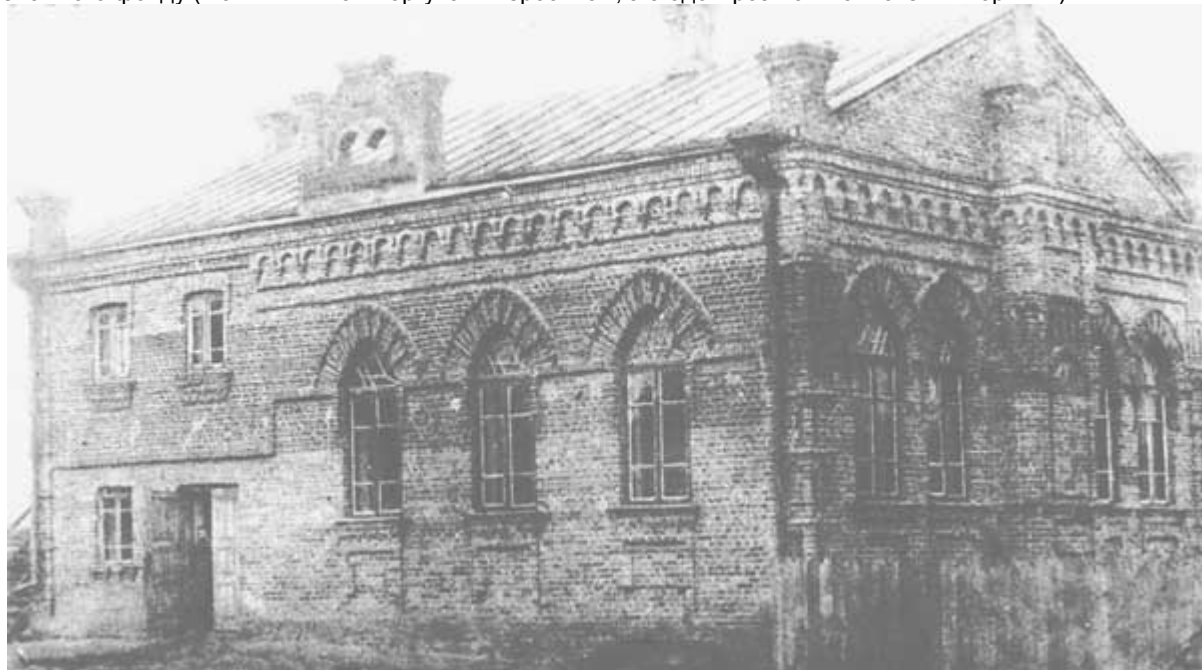
У 30-40-х роках минулого століття Володимирець, як пригадує місцевий старожил Юрій Якимович Гузей, був невеликим провінційним містечком, в якому проживало близько трьох тисяч мешканців. Приблизно на місці колегіуму стояли два вітряних млини, власником яких був Семен Шама, а в центрі єврей Волько мав парового млина, що працював на дубових дровах. А корінний володимирчанин Юрій Стахович згадує ще про два млини: на території «аеродрому» та за Володимирцем, обабіч дороги, що через ліс вела на село Новаки.

На сучасній вулиці Стуса (поблизу водонапірної башти за «Ощадним банком») ще один заможний єврей тримав два шинки – так звані ресторації «Кулеша» і «Краль».

На місці нинішнього «ПриватБанку» був найпопулярніший у селищі магазинчик поляка Виходського. А за нинішнім музеєм знаходилася... велика ковбаня – яма з дуже чистою водою. Свого часу у ній купався і наш співрозмовник. А ще в ній напували волів господарі, які в рокові свята, зокрема, на Пасху і Різдво, з'їжджалися на великі торги. Ринком слугувала нинішня центральна площа, яка в ту пору захоплювала територію пошти і ТЦ «Рікос». Щосереді тут проходили місцеві торги.

А поруч із ковбанею стояв маслозавод. Він у війну не працював, а після війни на його місці у 1953-54 роках почали зводити Будинок культури (відкрили у 1958 році). На цю новобудову витрачено близько 60 тонн цементу (возили зі Здолбунова). Юрій Якимович, як директор попереднього Будинку культури, що знаходився на території нинішнього КП «Аква», був основним «застрільником» будівництва (саме на нього поклали обов'язки по доставці цементу, цегли, балок, шиферу, вікон і вхідних дверей, зроблених з дуба, що стоять і понині). Відділом культури в ту пору завідував Сергій Стахович Мілоста.

У селищі було 4 синагоги: у приміщенні нинішнього магазину «Юність», на площі навпроти «Юності», на місці колишнього кінотеатру «Чапаєв» (сьогодні там центр дозвілля «Сучасність») та на місці райуправління Пенсійного фонду (після війни там торгували керосином, а згодом розмістився готель «Горинь»).



Володимирчани завжди залишалися віруючими людьми. Весь час святити воду біля каплички (свого часу її поновлено). Ходили і до священика, будинок якого був на місці ветеринарної лабораторії. Православну церкву поляки не закрили і ходити туди не забороняли. Але особливий інтерес викликав католицький костел

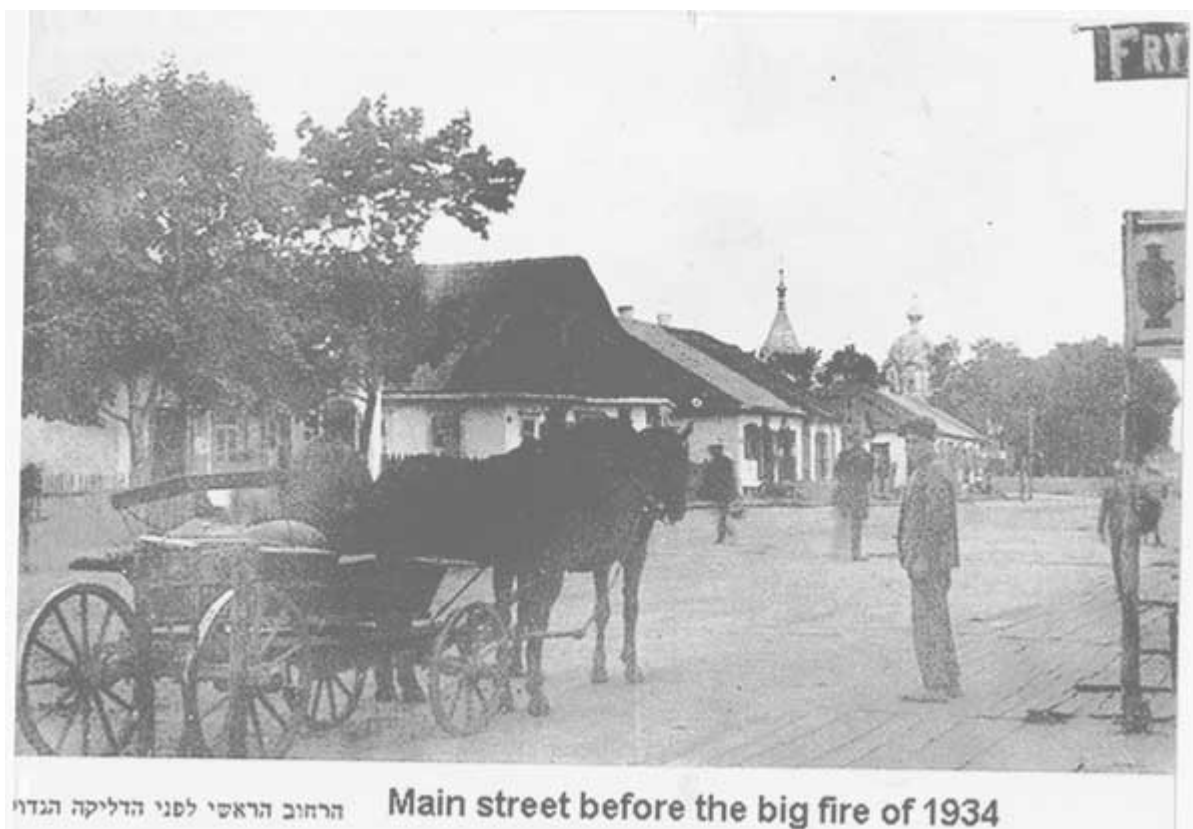
Святої Марії Остробрамської, що стояв на місці сучасного ресторану «Біле Озеро»: під час служби там можна було сидіти і замилувано слухати чудо-інструмент – орган.

У середині 30-х років у містечку сталася страхітлива пожежа, і Юрій Якимович вказав навіть причину тієї трагедії.

– Сталося це на Юрія, 6 травня 1934 року, – згадує він. – На розі сучасних вулиць Вишневої і Поштової стояв старий дерев'яний будинок, критий осиновою ґонтою – дерев'яними пластинами, схожими на черепицю. У містечку говорили, що його власники – єврейська сім'я – виїжджали в Америку. Тож коли всі речі були зібрані і повантажені, господарі начебто підпалили дім, оскільки він був застрахований на значну суму. Жадібні були неймовірно, але настільки й бездумні, адже вітер був східний і поніс вогонь на місто.

Оповідач донині не може стримати емоцій, адже пожежа спалила і їхній новий дім. Біди було чимало. Однак Гузеї, на своє щастя, за два тижні до пожежі застрахували будинок. З 5 тисяч злотих, що належали по страховці (сума на той час величезна), їм виплатили половину (хтось доніс, що будинок був недобудований, хоча не вистачало лише підлоги в одній з кімнат). Але й одержаного вистачило на нове помешкання.

А Юрій Стахович згадує, що до тієї пожежі на місці нашої селищної ради була церква, поруч із нею – старе кладовище. Сам Володимирець був значно меншим, останні хати трохи не дотягали до сучасної вулиці Сагайдачного (район басейну та «злumu»).



הרחוב הראשי לפני הדליקה הגדול

Main street before the big fire of 1934



The township (main street) rebuilt after the 1934 fire (Pogrom attack) תעירה בכנינה לאחר הדליקה



Government council evaluating the damage of the fire in 1934 after the Pogrom attack

הוועדה הממשלתית להערכת נזקי הדליקה ב־1934

Підприємливі євреї практично одразу на околиці Володимирця (сьогоднішній «аеродром»), землі якої належали панові Пурбаїксу, збудували цегельню. Тож сучасний центр (приміщення музичної школи, аптеки, райспоживспілки, бібліотеки і музею) значною мірою виростали з місцевої цегли. Багато хто з безхатченків зводив шопи – тимчасові житла, схожі на сараї. Парадокс, але на згайці володимирчани навіть раділи, адже пожежа сталася навесні, а не у передзим'я, тобто був час відбудуватись до морозів.

Район у той час входив до Волинської губернії. Власник пан Пурбаїкс (бельгієць за походженням, якого місцевий люд називав Пурбою) приїжджав дуже рідко. А от його сини перебували тут по черзі, контролюючи господарство. Люди переказували, що цей пан по всій Європі мав близько ста маєтків. Було в нього 13 дітей: 12 синів і дочка.

Українську мову не забороняли, але на вживання неї в публічному місці дивилися скоса. Польська адміністрація пишалася запровадженням обов'язкової семирічної освіти. У школі, зокрема, вивчалися арифметика, гімнастика, історія, читання та співи. Але мова навчання була володимирчанам чужою, і кожен урок розпочинався своєрідним віршиком-гімном: «Кто ти, кто ти?» – запитував учитель. «Поляк малий!» – відповідав учень. «Кто твуй ойтец?» – знову запитання. «Ожел бялий!» – мала бути «єдино правильна» відповідь.

До початку війни Юрій Якимович закінчив лише 4 класи, але пам'ятає, що у старших класах вводили географію та один раз на тиждень – урок рідної мови (вів його місцевий священик). Закінчував навчання Юрій Якимович уже після війни в Сарнах, і разом із ним училося семеро земляків (запам'яталися Іван Воробей, Сергій Забілик, Олександр Одиноцький і Галина Симонець).

Юрій Стахович розказує, що батько його на той час мав 22 гектари землі, був письменним. А ще перед самим «Галовим болотом», де жила їх сім'я, ріс чудовий фруктовий садок, знаний у містечку. Батько значну частину врожаю з нього продавав, а сам пан Юрій і досі при згадці про той садок відчуває смак десятків сортів яблук, груш, слив. Ні поляки, ні німці їх не зачіпали. Та перед самим приходом радянської влади (вже після війни) більше 10 гектарів батько засадив лісом, інакше одразу визнали б «кулаком» і завезли на край світу. Допомогали йому у цій справі діти, яких батько мав дев'ятеро, а мама (про яку пан Юрій згадує дуже ніжно), за їх народження і виховання отримала статус «героїні».

Солдатів Червоної армії Юрій Якимович уперше побачив у другій половині липня 1941 року. Якраз почалися жнива, й опору нацистам відступаючої радянські частини не чинили. Зброю та військову форму викидали чи закопували і просилися до місцевих господарів у робітники. «Запам'яталися вони мені руйнацією місцевого спиртзаводу, – згадує Юрій Якимович. – Порізали труби, і спирт із кількох величезних цистерн потічком потік нинішньою Соборною вулицею до ще досить повноводої річечки Бережанки. Вулиці не були мощені, лише з боків були дерев'яні тротуарчики, і той, хто жив ближче і мав розум, із заглиблень на дорозі вичерпував спирт у різний посуд.

Були й такі, що у потрібному місці опинились у потрібний час, однак без потрібної тари. Ті донесхочу насмокталися прямо з річки. А безхатченко Степан Грац де напився, там, кажуть, і заснув.

Згодом окремі з вояків приставали до гітлерівців, і ті організовували з них загони шуцманів (свого роду дружинників, які охороняли склади і промислові та управлінські будівлі). Жили вони у казармі (за поляків – приміщення гміни, що знаходилося на місці дитсадка, поруч із магазином «Побут»). Називали ту казарму «поліційкою», і саме її першою зайняли повстанці-упівці у 1943 році. Коли вони ввірвалися в казарму, поліцейські у повному складі перейшли на їх бік (13-15 чоловік).

А ще нацистам допомагали власовці, яких володимирчани називали «казаками». Жили «казаки» в окремій казармі навпроти садочка. І такої зловорожої «допомоги» загалом налічувалося чоловік 60.

(Тут дозвольте кілька слів про гітлерівських союзників. Першою бойовою одиницею у складі фашистського вермахту був п'ятий полк Донських козаків, котрий у Червоній Армії проходив як 436-й батальйон піхоти і нараховував 77 офіцерів та 1799 сержантів і рядових. Цей полк перейшов до німців у серпні 1941 року разом із командиром майором І.Н. Кононовим. Наступною стала «Русская освободительная армия»; нею командував колишній радянський генерал А.Власов і яка нараховувала близько 800 тисяч осіб.

Були й інші формування. У 1942-43 рр. естонська і латиська дивізії були включені до частин СС. Але спільний мотив, який спонукає всі ці військові з'єднання воювати на боці Німеччини, – це ненависть до сталінської імперії. Про це відверто заявляли на судовому процесі А.Власов, Ф.Трухін та інші командири РОА. Вони не заперечували співробітництва з німцями, але не визнавали себе зрадниками Батьківщини. Тому суд над ними мав закритий характер. Їх повісили, так і не добившись вигідних зізнань – авт.).

– У той час було у Володимирці ще й кілька есесівців, які проживали окремо в приміщенні колишньої єврейської аптеки (володимирчани пам'ятатимуть будинок на місці сучасної площі, найближчий до адміністрації). А старостою Володимирця при німцях був такий собі Сарницький, – згадує Юрій Стахович. – Хоча імені його вже ніхто не пам'ятає.

Про початок війни сім'я Юрія Якимовича дізналась чи не найпершою, оскільки батько працював охоронцем у банку, що розміщувався в приміщенні сучасного територіального центру. Рано-вранці 22 червня 1941 року він, весь у сажі, повернувся додому і перше, що видихнув, – «Війна!». Всю ніч за наказом управителя він палив фінансові документи.

А вже згаданий бій у Володимирці відбувся 7 лютого 1943 року між сотнею УПА-«Північ», очолюваною Григорієм Перегійняком на псевдо «Довбешка-Коробка» і німецьким гарнізоном. **(вставити фото Григорія Перегійняка)**

Свого часу за замах Перегійняк був засуджений поляками на довічне ув'язнення. У листопаді 1942 року поблизу Луцька він організував другу сотню УПА, яку перекинули на Полісся для виконання спецзавдань, пов'язаних насамперед з протидією карним експедиціям німців. Вважається, що перший бій його сотня провела саме 7 лютого, коли повстанці, захопивши Володимирець, розгромили німецьку комендатуру і ліквідували коменданта. Але з інших джерел (відео-свідчення в мережі Інтернет учасників бою, С.Бакунця, Ф.Кіндрата; з паном Степаном автор мав можливість спілкуватися особисто) дізнаємося, що по дорозі до Володимирця неподалік Городця 20 січня 1943 року відбувся бій цієї сотні з німецьким загоном, до якого, крім німців, входили власовці. Німецький загін було знищено, а власовці в паніці розбіглися. У бою вбили й гебітскомісара Сарненського району.

Бій у Володимирці почався увечері й тривав цілу ніч. Юрій Якимович був його очевидцем і стверджує, що упівці, добре все спланували, адже казарми поляків та власівців оточили і роззброїли без жодного пострілу. Бій завершився на світанку розгромом власне німецького гарнізону, який налічував до 30 вояків. У бою один повстанець загинув та двох поранено, а серед німців убитих – 7, комендант жандармерії помер по дорозі до Сарн від одержаних ран (туди його терміново везло підкріплення, яке підійшло з Рафалівки (там, а

ще в Антонівці були значні сили німців і мадяр, які охороняли широку колію). А після бою на приміщенні нинішньої селищної ради більше доби висів жовто-блакитний стяг, вчеплений упівцями (через переполох його довго не помічали). В результаті бою повстанці добре укомплектувались, здобувши близько 100 одиниць вогнепальної зброї, (кріси та коци) амуніцію, польові аптечки та теплий одяг. Ще два дні сотня Перегійняка за Володимирцем (назви села Степан Сидорович вже не пам'ятає) вичікувала погоні за ними зі сторони німців, зробивши засідку, а вже потім рушила у сусідній Дубровицький район.

Була у нацистів і своя канцелярія, що розміщувалась у дерев'яному двохповерховому будинку навпроти середньої школи №1 (ще за Польщі звів його адвокат, якого німці виселили). А в самій школі розмістився основний нацистський гарнізон – близько 30 солдатів.

– Потрапити в канцелярію на аудієнцію могли лише «обрані», тобто ті, кому нацисти з якихось причин довіряли, – розповідає Юрій Якимович. – Такі люди отримували «аусвайс», документ, що дозволяв безперешкодний вхід. Тож володимирчани часто делегували цих достойників із власними проблемами.

Пам'ятає він і писаря канцелярії Андрія Муху, який був відомий своїм каліграфічним почерком.

Найвідповідальнішою роботою власовців була охорона тартака – пилорами, що знаходилася біля вузькоколійки. Остання практично весь час працювала, тож Юрій Якимович заперечує, що радянські партизани розібрали кілька кілометрів залізничного полотна і практично вивели вузькоколійку з ладу. Нацисти навіть продовжили колію до Кухітської Волі на Зарічненщині. Але повернімося до її охоронців. Ходили вони у трепах (шкіряних черевиках з дерев'яною підшоивою), і коли строєм проходили по вулицях чутно їх було далеко. Майже щотижня мати давала йому глек молока чи кілька яєць і відправляла його до тих охоронців по карбід (цього добра там була величезна купа). Річ у тім, що батько змайстрував цікавий світильник: з допомогою карбідових випарів він досить яскраво освітлював житло.

Третій будинок справа по нинішній вулиці Чорновола (якщо рахувати від перехрестя з Поштовою) належав жінці, прозваній китайкою (Юрій Стахович згадує, що інші люди називали її полькою або й просто шарлатанкою). Хтозна, ким вона була насправді: переселенкою з Польщі чи біженкою з Далекого Сходу. Проживала без чоловіка, але з трьома доньками. І біля одної з них, кажуть, прослав атаку упівців комендант (або поліцмейстер – так його найчастіше називали) нашого містечка. Був він неабиякий здоровань, і його тяжку руку досі пам'ятає Юрій Якимович. Якось, вибігаючи з-за рогу будинку, він, 14-річний хлопчисько, наштовхнувся на поліцмейстера. Привітався, а у відповідь так отримав долонею по обличчю, що відлетів на кілька метрів. А коли повернувся додому і, шукаючи захисту, розповів про «зустріч» батькам, то і від них мало не отримав за те, що казна-де вештається. А Юрій Стахович згадує як лякали їх дорослі, що отримають «грапоу» (німецький солдатський ремінь) за непослух.

Підтверджує Юрій Якимович і назву «партизанський край», бо німці впродовж свого перебування у районі боялися ходити малим числом, оскільки час від часу їх «турбували» українські повстанці і червоні партизани. А Юрій Стахович називає псевда тих, кого вороги боялись найбільше: «Льотчик» (або «Круглий») на ім'я Йосип Шикало (справжні імена дізнаємося з 13-го тому Книги Пам'яті і Слави Волині – **авт.**), який неодноразово викручувався з лап смерті; «Дубок» на ім'я Андрій Трохимович Шеліган з Хиноч.

З «Дубком» пан Юрій бачився особисто. А було це, коли його на початку 50-х років минулого століття ще «зеленим» хлопцем по закінченню примітивних курсів кіномеханіків з вузькоколієним апаратом відправили у північно-східну частину району показувати населенню кіно. Саме в селі Хиночі в один з зимових вечорів він саме збирав апарат після вечірнього сеансу, коли в будинок увійшов молодий військовий, якого Юрій Стахович добре запам'ятав: «Спілкувався чистою українською мовою і попросив провести ще один кіносеанс для його хлопців». Пан Юрій не відмовив, тому що одразу здогадався, що то за хлопці. Частина села їм допомагала, частина боялась, визнає, що й сам тоді злякався. Поки він знову налаштував апарат, до будинку-кінотеатру беззвучно увійшло зо два десятки чоловіків, які розсілись на лавах. Сеанс тривав близько години, за цей час ніхто не промовив і слова. По закінченню всі так само мовчки вийшли. Залишився лише той самий чоловік, що домовлявся і запитав, скільки вони винні за квитки. Юрій Стахович згадує, що мовчав, бо боявся говорити будь-що. Сеанс тоді насправді коштував кілька копійок. Гість дістав кілька рублів поклав їх на стіл, порадив нікому нічого не говорити, подякував і вийшов. Грошей було більше ніж потрібно, але пан Юрій радів, що залишився живим. Практично одразу його забрали в армію, де він здобув права водія і все життя аж до пенсії сидів за кермом, але ставлення до упівців в нього з того часу змінилось в кращу сторону, а про цю історію він аж уже в часи Незалежної України розповів своїм дітям і автору цієї статті. Ще одне відоме псевдо «Учитель», про якого відомо тільки те, що мав він стоянку на тому місці, яке ще й зараз називають «Дубиною», правда в той час там справді було кілька десятків дубів і територія, що тягнулась аж до сучасної вулиці Садової, була поділена глибокими ярами. Саме там і була стоянка повстанців цього командира. «У володимирчани він користувався авторитетом та повагою і багато хто жалів, коли почули у нашому містечку інформацію про те, що він загинув у селі Городець», – згадує Юрій Стахович.

Обидва пани Юрії жодного разу не чули хоча б про якийсь бій поблизу Володимирця між нацистами і радянськими партизанами, а бій німців з бійцями УПА 7 лютого 1943 року Юрій Якимович вважає єдиним у райцентрі за всю війну. Правда, один партизанський рейд все ж згадує. На місці нинішньої бібліотеки розташовувався нацистський склад, в якому, поміж усяких припасів, були й живі кури і гуси. Радянські партизани нагрянули туди на кількох підводах і, набравши чимало добра, рушили в ліс. Та перемогли партизани відсвяткувати, мабуть, не встигли, оскільки дорогу позначали шкаралупами з уже випитих курячих яєць. Десь за селом Озером, на межі з Дубровицьким районом, їх по тих залишках вистежили нацисти і передали координати авіації. А вже та спільно з піхотою добряче потріпала партизанів – Володимирець чув гул літаків і вибухи бомб. (Масмо уточнити: скоріше за все про цей же воєнний епізод, але зовсім по іншому розповідає у своїй книзі партизанський командир, Герой Радянського Союзу Григорій Балицький «Вибухи гримлять на Волині», який безпосередньо керував нападом. За його словами, бій відбувся 22 червня 1943 року, партизани наступали двома батальйонами, частиною кавалерійського ескадрону та артмінбатаресю, і їм активно допомагали місцеві. У бою, зазначається, загинуло 40 окупантів, включаючи коменданта поліції Мозовця, бургомистра Карпа, поліцмейстера Баумаса та його заступника Косека. Загинуло і троє партизанів. А

в помсту за наліт фашисти спалили у Володимирці оселі партизанських помічників, знищили воронківський хутір Колядки та розстріляли двох володимирчан – Куца і Миколу Шуляка: «Книга скорботи України» повідомляє, що це Валентин Павлович Куц і Микола Пилипович Шуляк; обоє поховані у Володимирці. Що ж до партизанських трофеїв, то ними стала велика кількість продовольства, солі, мила, сірників. Довжелезна колона із 160 підвід рушила у напрямку Озера (названо також Хиночі), а от про авіаналіт у цій книзі не згадується. – **Авт.**)

Підтримує одного пана Юрія й інший. Юрій Стахович пам'ятає, що сьогоднішня перша школа вже на той час була двоповерховою і з тим же балконом. Каже, що не атакував її ніхто під час війни та загадує про серйозні укріплення: подвійні дерев'яні високі стіни, пустота між якими була засипана піском, поверху ще в кілька рядів колючий дріт та вежі з кулеметниками, ці укріплення збудував уже новий комендант після вищезгаданого упівського рейду. Досить чітко говорить Юрій Стахович і про «звільнення» нашого містечка та жаліє спалену школу, однак хто запалив її так і не дізнались. Вся справа в тому, що семеро німецьких солдатів, що до останку чергували у містечку, ще рано-вранці 10 січня 1944 року на підводі поспіхом покинули Володимирець, а школа загорілась в обідню пору, тобто нацисти на момент загоряння вже були на півдорозі до Рафалівки. Радянські партизани прийшли в містечко 12 січня і, перевіривши будівлі, оголосили селище звільненим від ворога. Майже водночас підійшли і військові частини регулярної армії (397-ма стрілкова дивізія полковника Адоньєва). А от перемогу над фашистськими загарбниками у травні 1945 року разом із володимирчанами зустріли «рокосовці» (так їх називали в селищі). З історичних документів справді дізнаємося, що то могли бути солдати армії генерала Рокосовського, які, зазвичай, першими зав'язували бій і, відповідно, зазнавали найвідчутніших втрат. Протягом кількох днів, 9-12 травня 1945 року, у селищі лунали їхні радісні, п'яні співи і гриміли переможні постріли, що заважали місцевим відпочивати.

Отож як бачимо Володимирець не завжди був таким як нині. Містечко ніколи не залишалось осторонь важливих історичних подій на наших теренах. Як результат практично на початку нового 2013 року, у зимовий день 7-го лютого, виповнюється 70 років з дня звільнення його від окупантів відділом УПА під командуванням сотника Григорія Перегійняка на псевдо «Довбешка-Коробка», сотню якого було створено для спеціальних завдань, особливо проти карних експедицій німців, які висилалися для подолання спротиву місцевого населення за не здачу контингентів чи висилання молоді до Німеччини. А загинув цей сотник у віці 35-ти років, через дві неділі після володимирецького бою під Висоцьком, що в сусідньому Дубровицькому районі.

Велика вдячність за цінну інформацію **Юрію Якимовичу Гузею** (рід Гузеїв у нас добре знаний. Дід пана Юрія – Яків у 1917 році був старостою містечка, згодом головою Володимирецького ревкому, а ще вчився на священика), а також **Юрію Стаховичу Мілості** (народився і виріс на хуторі поблизу урочища, що носить назву «Галове болото» і розташоване по дорозі на село Красносілля, зліва за автоколоною. Свого часу володимирчани постійно брали там журавлину, якою була практично встелена вся тамтешня територія) та **Степану Сидоровичу Бакунцю** (нині мешканцю с.Кураш, Дубровицького району, учаснику першого бою УПА за звільнення Володимирця).

Володимир САВОНІК,
директор районного історичного музею.